SOARTA UNUI FOND FAMILIAL DIN *ARHIVELE HURMUZAKI* (UNELE CONSIDERAŢII)

ILIE LUCEAC

Das Schicksal eines Familienfonds aus den Hormuzaki-Archiven (einige Überlegungen)

(Zusammenfassung)*

Wenn wir an die Bedeutung der Familie Hormuzaki für die Geschichte der Rumänen und besonders für die ehemalige Bukowina denken, glauben wir, dass die Archive dieser Familie eine Sonderbeschreibung verdienen. Eine wichtige Rolle in der Rettung und Bewahrung eines Fonds aus dem Hormuzaki-Archiv spielte Alexander N. Hormuzaki, einer von den Vertretern der zweiten Generation dieser Familie.

Alexander Freiherr von Hormuzaki war der zweite Sohn von Nicolae Freiherr von Hormuzaki (1826–1909) und dessen Frau, Natalia von Styrczea. Alexander war in Czernowitz am 9. März 1869 geboren und verbrachte seine Kindheit am Gutshof seines Vaters, in Cernauca.

Alexander Freiherr von Hormuzaki hat den *Hormuzaki-Familienfonds* – einen wichtigen Teil des Hormuzaki-Archivs, bestehend aus 212 Archiveinheiten – gerettet. Dieser Archivteil befindet sich jetzt im Bestand der Regionaldirektion des Nationalarchivs in Hermannstadt (gekürzt: AN-Sibiu). Dieser Fonds enthält meist deutschsprachige (beglaubigte Kopien nach rumänischen, teilweise zum Fonds gehörenden Urkunden), sowie rumänischsprachige, mit kyrillischen und lateinischen Buchstaben geschriebene Dokumente. Es gibt aber auch Dokumente, die in lateinischer, griechischer, italienischer, slawonischer, französischer und englischer Sprache verfasst wurden.

Dacă ne gândim la importanţa Hurmuzăkeştilor pentru istoria românilor de pretutindeni, inclusiv pentru Bucovina istorică, arhivele acestei familii merită să cunoască o descriere aparte, atât cele care se găsesc în diverse oraşe din România, cât şi cele dislocate în străinătate. Când vorbim despre arhivele din România, suntem obligaţi să le enumerăm pe cele din Bucureşti, Iaşi, Braşov, Cluj-Napoca, Suceava, Piatra-Neamţ, Vaslui – ca să le nominalizăm doar pe acelea pe care am reuşit să le cercetăm. Poate mai există şi altele, de care nu avem ştiinţă, însă acestea sunt cele mai cunoscute.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, **XXIII**, *2* (47), p. 463 – 468, Rădăuţi – Bucureşti, 2016

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)

Cât priveşte arhivele din străinătate, aici le vom nominaliza pe cele de la Viena (Austria), în care se păstrează documente în legătură cu celebra familie Hurmuzaki din Bucovina, arhivele din Cernăuţi, unde s-au născut, au trăit şi au activat Hurmuzăkeştii, arhivele de la Lvov (fostul Lemberg), din Odessa – toate, oraşe din Ucraina. Presupunem că trebuie să existe documente şi în alte oraşe din străinătate, pe unde a studiat Eudoxiu Hurmuzaki, la diferite arhive mari, de unde a cules documente cu privire la istoria românilor şi care au constituit baza faimoasei *Colecţii Hurmuzaki* de documente externe, cât şi a *Fragmentelor din Istoria românilor*, care au apărut la Bucureşti, între anii 1878 şi 1886.

Să amintim, în acelaşi timp, şi de preocupările lui Constantin Hurmuzaki, fratele mai mare al lui Eudoxiu, care a descoperit documente importante în legătură cu istoria românilor în arhivele din Italia, Germania, Cehia. La Londra, de exemplu, în Biblioteca Regală de la Oxford, unde „a descoperit un tratat comercial, încheiat între Petru Şchiopul şi regina Angliei, Elisabeta (1558–1609), în 27 august 1588, prin ambasadorul englez Harborne la Constantinopol. Acest tratat acorda britanicilor dreptul de comerţ în Moldova, cu o taxă de 3%”[1], ceea ce demonstra că suzeranitatea Porţii Otomane n-a anulat suveranitatea politică a Principatelor. Ioan Maiorescu, apreciind importanţa acestui document, scria: „Tratatul descoperit de dumnealui vornicul C. Hurmuzaki e cel mai tare argument că Principatele, şi după închinarea lor, au negociat ca suverane cu state străine suverane”[2]. George Sion îl califica a fi „un document despre care istoricii noştri n-au avut încă nicio ştiinţă şi despre care nici cronicile nu ne-au lăsat vreun fel de idee”[3]. Mai adăugăm un lucru. În procesele boierului Constantin Balş, în care era angajat Constantin Hurmuzaki, acesta din urmă a consultat, probabil, şi arhivele sau bibliotecile din Sankt-Petersburg, deoarece procesele Balş-Moruzi, în care Hurmuzaki pleda pentru cauza lui Balş, se desfăşurau şi la Petersburg. În tot cazul, suntem dispuşi să credem că el a cercetat şi arhivele de acolo. În Biblioteca Academiei Române se păstrează concepte de scrisori, diferite alte documente şi rapoarte, scrise de Constantin Hurmuzaki într-o impecabilă limbă rusă (stil secol XIX), pe care acesta şi-a însuşit-o într-un timp record. Pasionat de istorie, Constantin Hurmuzaki va săvârşi un act de o mare importanţă pentru cultura românească, oferindu-i, în 1840, lui Mihail Kogălniceanu documente culese de la arhiva din Chişinău şi cea a muzeului din Odessa, pentru primul volum al „Arhivei româneşti”[4].

[1] Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare (O istorie a culturii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuţi – Timişoara, Editura „Alexandru cel Bun” – Editura Augusta, 2000, p. 187.

[2] Ioan Maiorescu, *Manuscriptul părintelui Făvrilă la Oxford şi un alt document mai important*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură”, Braşov, anul XVIII (1855), nr. 45, p. 255.

[3] Gheorghe Sion, *Un document însemnat*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură”, XVIII (1855), nr. 44, p. 245.

[4] Vezi: Ilie Luceac, *op. cit.,* p. 208–209.

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)

Lista poate fi continuată, însă, din lipsă de spaţiu, ne vom opri aici, concluzionând doar că nu este un fapt întâmplător şi nici un lucru curios dacă vom discuta, în continuare, despre un fond familial Hurmuzaki, de data aceasta care se află la Sibiu şi care a fost transportat acolo de către un reprezentant din generaţia a doua a familiei Hurmuzaki. Este vorba despre Alexandru N. Hurmuzaki (1869–1946), fiul lui Nicolae Hurmuzaki din prima generaţie şi frate cu entomologul Constantin N. Hurmuzaki, profesor la Universitatea din Cernăuţi, în perioada interbelică.

Alexandru baron de Hurmuzaki (în germană: Alexander Freiherr von Hormuzaki) a fost cel de-al doilea fiu al lui Nicolae baron de Hurmuzaki (1826–1909) – ultimul dintre fraţii din generaţia întâi a Hurmuzăkeştilor –, şi al baronesei Natalia de Stârcea (Styrczea). El s-a născut la Cernăuţi, la 9 martie 1869, şi a copilărit la moşia tatălui său, din Cernauca. Alexandru N. Hurmuzaki a făcut studiile medii şi superioare la Cernăuţi. A urmat cursurile Liceului german din capitala Bucovinei, unde şi-a luat bacalaureatul, în 1888. A studiat apoi dreptul, la Viena şi Cernăuţi. În 1891, îşi ia doctoratul în drept, la Universitatea din Cernăuţi. Intră, apoi, în serviciul public, la Procuratura Finanţelor din capitala Bucovinei. A fost, un timp, funcţionar superior la Ministerul de Interne, dar a lucrat toată viaţa şi ca avocat. Ca om politic, Alexandru N. Hurmuzaki este prezent la toate şedinţele şi întrunirile parlamentare, în funcţie de demnitatea pe care o ocupa în posturile în care a fost învestit.

Dintre toţi Hurmuzăkeştii din generaţia a doua, fiul mai mic al lui Nicolae Hurmuzaki a fost, poate, unicul care a întrunit calităţile şi a respectat eticheta formală, de tip cazon, impuse funcţionarului austriac. Nu i-a lipsit, însă, sentimentul naţional. În amintirile sale, el scrie: „Evenimentele premergătoare unirii Bucovinei cu patria mamă m-au găsit în demnitatea de Mareşal al Ţării şi deputat în Camera austriacă din Viena.[...] Am luat parte, îşi aminteşte Alexandru N. Hurmuzaki, cu mare însufleţire la votarea Unirii din 28 noiembrie 1918, prin care s-a realizat visul nostru secular de aici”[5]. Mişcările culturale din Bucovina nu l-au lăsat indiferent. Aproape unsprezece ani, a fost preşedinte al Societăţii „Junimea” din Cernăuţi[6]. În 1899, este ales vicepreşedinte al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, ca dovadă că Hurmuzăkeştii din generaţia a doua au fost prezenţi întotdeauna la toate manifestările culturale ale acestei societăţi, fondată din iniţiativa şi cu participarea directă a înaintaşilor.

Se pare, însă, că Alexandru N. Hurmuzaki nu a fost prea hotărât în decizii, limitându-se doar la îndeplinirea exemplară a funcţiilor pe care le deţinea. Din acest motiv, unii cercetători au încercat să descrie personalitatea lui Alexandru N. Hurmuzaki ca fiind una controversată. De exemplu, juristul Radu Economu, în

[5] Alexandru N. Hurmuzaki, *Amintiri din timpul Unirii*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzleţe din timpul Unirii – 1918,* Cernăuţi, Tiparul Glasul Bucovinei, 1938, p. 166–167.

[6] Vezi: *Aniversarea a XII-a a Societăţii academice române „Junimea”* (Cernăuţi, decembrie, 1889), în „Revista politică”, Suceava, anul V, nr. 1, 1 ianuarie 1890, p. 5.

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)

cartea sa, *Unirea Bucovinei 1918*, scrie: „Alexandru Hurmuzaki, care era şi preşedintele Dietei Bucovinei, nu s-a dovedit a fi la înălţimea ilustrului său nume, manifestând o atitudine conservatoare şi ezitând a se ralia unor acţiuni naţionale”[7]. Cei care au amintit în scrierile lor despre atitudinea conservatoare a lui Alexandru N. Hurmuzaki faţă de problemele naţionale ale românilor din Bucovina, precum Ovid Ţopa şi alţii, nu au cunoscut, probabil, că Hurmuzaki, în funcţia sa de mareşal al Ţării Bucovinei până la dizolvarea Parlamentului, din 12 noiembrie 1918, a contribuit la continuarea dezvoltării drumurilor şi a electrificării în Bucovina. Alexandru N. Hurmuzaki s-a implicat în dezvoltarea învăţământului şi clădirea de şcoli în provincie. De asemenea, a susţinut necesitatea construirii de clădiri publice în capitala Bucovinei istorice.

Ne permitem, aşadar, să nu fim de acord cu afirmaţia regretatului jurist Radu Economu, având o probă de o cu totul altă natură. Iată despre ce este vorba. Nu s-a prea ştiut până acum că, la Arhivele Naţionale de la Sibiu, există un Fond familial *Hurmuzaki*, care a fost salvat de către Alexandru N. Hurmuzaki. Povestea este următoarea. În vara anului 1940, când au intrat ruşii în Bucovina, Alexandru N. Hurmuzaki, ca şi alţi intelectuali români, a părăsit oraşul natal. El s-a stabilit la Sibiu, locuind la Hotelul „Împăratul romanilor”, în camera 41, până în luna februarie 1941, când a plecat definitiv din România, cu destinaţia Elveţia. Nu s-a mai întors în capitala Bucovinei, provincie în care a ocupat funcţia de ultim mareşal al Ţării Bucovinei, până în 1918. A decedat la 15 octombrie 1946, la vârsta de 77 de ani, la Geneva, unde îşi doarme somnul de veci, departe de familie şi de ţara lui dragă, în care s-a născut.

Când a plecat din Cernăuţi, Alexandru N. Hurmuzaki a luat cu el o parte din arhiva familială a Hurmuzăkeştilor, câtă se păstra la el, împreună cu diferite bunuri materiale care îi aparţineau. Este un gest pe care nu l-a făcut fiecare dintre cei care au părăsit Cernăuţii. În felul acesta, Alexandru N. Hurmuzaki a salvat o bună parte din arhiva personală Hurmuzaki, cunoscând valoarea documentelor şi apreciind importanţa lor istorică. În consecinţă, gestul lui Alexandru N. Hurmuzaki este unul reparatoriu pentru cultura românească. El cinsteşte memoria înaintaşilor şi subliniază, din nou, importanţa generaţiei a doua a familiei Hurmuzaki, care a avut un rol hotărâtor în unitatea culturală şi politică a românilor, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale celui de al XX-lea.

Între altele fie spus, şi ceilalţi reprezentanţi din generaţia a doua a Hurmuzăkeştilor – fratele lui Alexandru, de exemplu, Constantin N. Hurmuzaki, ca şi vărul său, Eudoxiu (Doxuţă), fiul lui Gheorghe Hurmuzaki – au reuşit să salveze multe documente din Arhiva Hurmuzaki, fonduri care se păstrează astăzi la diverse arhive din ţară. O bună parte din acest tezaur documentar este depozitat la Arhivele Naţionale Istorice Centrale şi la Biblioteca Academiei Române.

[7] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918,* Cernăuţi, Editura „Alexandru cel Bun”, 2011, p. 13.

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)

Revenind la Fondul familial *Hurmuzaki* de la Sibiu, vom mai adăuga că el a fost depus pentru păstrare de către proprietar la Banca Ardeleană din Sibiu, înainte ca Alexandru N. Hurmuzaki să ia drumul Elveţiei. Abia în 1949, Nicolai, fiul lui Constantin N. Hurmuzaki[8], în calitate de moştenitor, a revendicat înaintea Judecătoriei Mixte Sibiu bunurile materiale (bijuterii şi monede) care îi aparţinuseră unchiului său. Când şi-a dezbătut Nicolai C. Hurmuzaki succesiunea, documentele intraseră deja în posesia Arhivelor, motiv pentru care moştenitorul nu le-a mai pretins dimpreună cu bijuteriile şi monedele rămase de la Alexandru N. Hurmuzaki. În felul acesta, *Fondul familial Hurmuzaki* a intrat în componenţa SJAN (Serviciul Judeţean Sibiu al Arhivelor Naţionale, prescurtat: AN-Sibiu).

În continuare, vom încerca o descriere a Fondului *Hurmuzaki*. El este alcătuit din 212 unităţi arhivistice, în majoritate foi volante. Predomină documentele scrise în limba germană (copii legalizate ale unor originale româneşti, unele făcând parte din fond) şi în limba română, cu alfabet chirilic sau latin. Sunt, însă, şi documente întocmite în limbile latină, greacă, italiană, slavonă, franceză şi engleză. Limitele cronologice ale fondului cuprind anii 1789–1932. Cel mai vechi original datează din 1754, iar actele păstrate în copie coboară până în vremea domniei lui Vasile Lupu.

Sunt şi câteva documente în care suportul originalului este pergamentul şi nu hârtia. De exemplu, un document prin care domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, confirmă că Vasile, fiul lui Iordache Murguleţ, cuscrul boierului Doxaki Hurmuzaki, provine dintr-o veche familie boierească[9].

Materialul documentar, în ansamblu, oferă date despre membrii familiei Hurmuzaki din mai multe generaţii, începând de la Cârste Hurmuzaki, pitarul, şi până la ultimii Hurmuzăkeşti din prima jumătate a secolului al XX-lea. Documentele de arhivă din acest fond pun la dispoziţie informaţii inedite şi despre familiile înrudite: Stârcea, Ralli şi Murguleţ. Din punct de vedere numeric, cele mai multe informaţii le avem despre Constantin Hurmuzaki (1811–1869), fiul lui Doxaki Hurmuzaki şi nepot al medelnicerului Constantin Hurmuzaki, precum şi cele referitoare la Alexandru N. Hurmuzaki, deţinătorul arhivei familiale. Ceea ce nu s-a ştiut până acum este faptul că Alexandru N. Hurmuzaki, cel căruia i se datorează salvarea fondului şi aducerea lui la Sibiu, a îmbogăţit arhiva familială cu documente referitoare la studiile sale gimnaziale şi universitare, cât şi la activitatea sa profesională şi politică. Alexandru N. Hurmuzaki oferă o bogată corespondenţă cu câteva bănci din Braşov, cu diferite societăţi pe acţiuni (de exemplu, prima Fabrică de Bere din Cernăuţi)[10], asociaţii culturale (Societatea Academică „Junimea”[11], al cărei preşedinte a fost şi el), cât şi alte diverse informaţii.

[8] Teodor Balan, *Câteva scrisori ale lui Dimitre Onciul către Sever Zotta*, în „RA”, Bucureşti, anul VI, nr. 2, 1944–1945, 1945, p. 161.

[9] SJAN Sibiu (în continuare: AN-Sibiu), Fond familial *Hurmuzaki*, doc. 202.

[10] *Ibidem*, doc. 119.

[11] *Ibidem*, doc. 107.

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)

Sub aspect tematic, prevalează documentele în care Hurmuzăkeştii din diferite generaţii încearcă şi reuşesc să-şi dovedească originea boierească/nobiliară, precum şi vechimea neamului din care proveneau. Pentru Constantin Hurmuzaki, din generaţia mare (prima) a Hurmuzăkeştilor (întâiul preşedinte al Curţii de Casaţie a Principatelor Unite, de două ori ministru de Justiţie pe timpul lui Alexandru Ioan Cuza), o demonstraţie de acest fel îi va servi pentru a fi recunoscut ca pământean în Moldova, atunci când îşi va demonstra şi obţine indigenatul. Adeverinţa şi recunoaşterea domnitorului Moldovei că strămoşii Hurmuzăkeştilor au făcut parte dintre boierii ţării le va oferi dreptul să se numere în rândul nobilimii bucovinene, mulţi dintre ei obţinând titulatura de baron în ierarhia austriacă. Cel mai tânăr dintre fiii lui Doxaki şi anume Nicolae Hurmuzaki, tatăl lui Alexandru şi Constantin, făcea, la distanţă de jumătate de secol, o solicitare asemănătoare împăratului Franz Josef, însoţindu-şi cererea cu numeroase copii legalizate, dovedind obârşia nobiliară a Hurmuzăkeştilor. De altfel, fondul de documente demonstrează şi originea boierească/nobiliară a familiilor Ralli, Stârcea şi Murguleţ, despre care am mai amintit, ultima fiind în relaţie de rudenie apropiată cu Doxaki Hurmuzaki şi familia sa. Mai remarcăm că, prin intermediul acestui fond, cercetătorii au posibilitatea să verifice autenticitatea documentelor istorice care demonstrează, prin informaţiile de natură genealogică, înălţarea familiilor amintite pe treptele ierarhiei nobiliare.

Fondul familial *Hurmuzaki* conţine şi un număr de scrisori primite de membrii familiei Hurmuzaki de la personalităţi precum: Vasile Alecsandri[12], Titu Maiorescu[13], August Treboniu Laurean[14], Dimitrie Sturdza[15] şi alţii.

O scrisoare captează atenţia oricărui literat, istoric sau critic literar care nu este străin nici de istorie, în general, ca obiect de studiu. Este vorba despre o corespondenţă a lui Gheorghe Eminovici[16], tatăl poetului naţional, către Constantin Hurmuzaki, pentru ca acesta să-l sprijine în legătură cu unele pretenţii băneşti nelichidate de către casa boierului Constantin Balş. Nu atât conţinutul scrisorii interesează, cât importanţa ei istorico-literară, prin faptul că drumurile vieţii celor două personalităţi istorice s-au intersectat într-un segment al activităţii lor.

În încheiere, vom spune că un subiect atât de generos, precum istoria familiei Hurmuzaki, ar face cinste nu numai Arhivelor Naţionale Sibiu, ci oricăror fonduri în care se păstrează aceste documente care constituie o construcţie fundamentală pentru cultura românească.

[12] *Ibidem*, doc. 162–170.
[13] *Ibidem*, doc. 171–178.
[14] *Ibidem*, doc. 179.
[15] *Ibidem*, doc. 150–157.
[16] *Ibidem*, doc. 186.

BDD-A32822 © 2016 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:50 UTC)